

УДК 159.9.075

ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРНОЇ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВАРТОВОЇ СЛУЖБИ

Мозговий В.І., к. психол. н.,
докторант кафедри психології розвитку
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті аналізується факторна структура особистості військовослужбовців строкової служби та служби за контрактом, що входять до складу вартової служби Державної спеціальної служби транспорту. Одним з основних завдань військовослужбовців є охорона стратегічно важливих об'єктів, що є характерним стресогенним чинником в умовах несення вартової служби. Проведено порівняння факторної структури особистості військовослужбовців строкової служби та служби за контрактом, виявлено специфічні відмінності між ними. Результати дослідження дозволяють визначити фокус роботи психолога під час психологічного супроводу військовослужбовців, коли вони виконують завдання за призначенням.

Ключові слова: психодіагностика особистості, вартова служба, факторна структура особистості.

В статье анализируется факторная структура личности военнослужащих срочной службы и службы по контракту, входящих в состав караульной службы Государственной специальной службы транспорта. Одной из основных задач военнослужащих является охрана стратегически важных объектов, что является характерным стрессогенным фактором в условиях несения караульной службы. Проведено сравнение факторной структуры личности военнослужащих срочной службы и службы по контракту, выявлены специфические различия между ними. Результаты исследования позволяют определить фокус работы психолога во время психологического сопровождения военнослужащих при выполнении ими задач по назначению.

Ключевые слова: психодиагностика личности, караульная служба, факторная структура личности.

Mozghovyi V.I. PSYCHOLOGICAL INVESTIGATION OF THE FACTOR STRUCTURE OF THE PERSONALITY OF STAFF MILITARY SERVICE DEPARTMENTS

The article analyzes the factor structure of the personnel of the regular service and contractual services, which are part of the guard service of the State Special Transport Service. One of the main tasks of the servicemen is the protection of strategically important objects, which is a characteristic stressor factor in the conditions of carrying out of the guard service. A comparison of the factor structure of the personnel of the regular service and the contract service is revealed, and the specific differences between them are revealed. The results of the study allow to determine the focus of the psychologist's work during the psychological support of servicemen in performing their assigned tasks.

Key words: psychodiagnostics of person, guard service, factor structure of person.

Постановка проблеми. Вивчення індивідуально-психологічних особливостей військовослужбовців на предмет оптимального використання ними свого особистісного потенціалу згідно із професійно-службовими вимогами, характерними для підрозділу охорони, у період виконання ним завдань за призначенням потребує відповідної моделі системи психологічного супроводу. Це дозволить на достатньо високому рівні спрогнозувати подальшу успішність виконання професійної діяльності військовослужбовцями, що є основою даних підрозділів.

Актуальним є питання вивчення ефективного функціонування особистості в умовах професійного емоційного стресу на рівні дослідження факторної структури особистості військовослужбовців підрозділів охорони, з метою визначення фокусу

психологічного впливу на особистість військовослужбовця в процесі психологічного супроводу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що питанням вивчення важливих психологічних аспектів та компонентів професійної діяльності військовослужбовців підрозділів охорони цікавилися Н.А. Агаєв – розроблено модель психологічних якостей успішного військовослужбовця військової служби за контрактом миротворчого підрозділу [1, с. 244], І.А. Горбач-Кудря – вивчення питань статевої ідентичності в аспекті вартової служби [2, с. 26], О.А. Куций – вивчення пильності в структурі особистості військовослужбовців підрозділу охорони [5, с. 10], О.О. Пархоменко – вивчення професійних якостей військовослужбовців підрозділів охорони [7, с. 123], І.І. Приходько – розроблено

структурно-функціональну трансформаційну модель психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності [8, с. 142], Н.М. Ринденко – особливості системи добору та професійної підготовки персоналу прикордонної варту [9, с. 147].

У наших попередніх дослідженнях було виявлено специфічну організацію факторної структури симптомокомплексу стресостійкості / стресовразливості у військовослужбовців військової служби правопорядку та особистісних чинників, що призводять до формування стресостійкості – стресовразливості в офіцерів-мироотворців, офіцерів-контрактників [6, с. 177].

Однак ми можемо зазначити, що факторна структура особистості військовослужбовців підрозділів охорони, що здійснюють вартову службу, не була предметом спеціального теоретичного вивчення й узагальнення. Отже, актуальність цієї проблематики та відсутність систематизованих теоретичних і емпіричних досліджень обумовили вибір теми даної статті.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення факторної структури особистості військовослужбовців вартової служби, для яких характерне виконання службових обов'язків в умовах підвищеної стресогенності.

Виходячи з мети дослідження, нами були сформовані такі **завдання**:

1. Визначити факторну структуру особистості військовослужбовців вартової служби строкового та контрактного складу.

2. Порівняти факторну структуру особистості військовослужбовців строкового та контрактного складу.

3. Сформулювати рекомендації щодо подальшого фокуса психологічного супроводу військовослужбовців вартової служби.

Дослідження базується на двох методологічних принципах: системності в розумінні багаторівневості у функціонуванні факторної структури особистості та її розвитку, що визначає дослідження виявленої факторної структури в різних вікових групах військовослужбовців. Теоретико-методологічним підґрунтям роботи є дослідження професійного стресу у військовослужбовців і структурний підхід до аналізу структурної характеристики особистості військовослужбовців вартової служби, а також теоретичні методи дослідження – аналіз, систематизація й узагальнення, емпіричні – використання відповідних психодіагностичних методик, статистичні – метод факторного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно зі статутом Збройних сил

України, вартова служба призначається для надійної охорони й оборони важливих військових об'єктів, бойових прапорів і осіб, яких тримають на гауптвахті або в дисциплінарному батальйоні (частині). Основними завданнями вартової служби є: організація надійної охорони й оборони місць розміщення частин і підрозділів, складів з озброєнням і набоєм, сховищ із бойовою технікою й інших державних і військових об'єктів; організація охорони бойової техніки та військових вантажів під час їх перевезення транспортом; призначення, підготовка та несення служби вартами.

У професійній військовій літературі поняття «підрозділ охорони» можна характеризувати як підрозділ, особовий склад якого призначається для несення вартової служби та охорони стратегічно-важливих об'єктів [10, с. 127]. Зазвичай вартову службу несуть на рівні тактичної одиниці рота – взвод.

Отже, ми можемо зазначити, що поняття «вартова служба» та «підрозділ охорони» є достатньо спорідненими за своєю метою та завданнями і в контексті даної роботи можуть застосовуватися як тотожні.

Ефективність діяльності військовослужбовців підрозділу охорони, що забезпечують основне функціонування вартової служби, визначається системою чинників, які впливають на їхній рівень працездатності (соціально-психологічних, природних, спеціфічних, технічних, медико-біологічних) та визначаються способами її організації через чинники психологічного клімату (психологічні, професійні, організаційні, управлінські, педагогічні, комунікативні, моральні) та системи психологічного супроводу [3, с. 131].

Так, психологічний супровід військовослужбовців у період виконання ними завдань за призначенням передбачає: психологічний відбір і розподіл військовослужбовців у варту; аналіз психологічного клімату підрозділу, його прогнозування та вплив на нього через психологічні тренінги та заняття; визначення соціально-психологічних показників (індексів) колективу підрозділу за соціометричною методикою та ін., а також організацію психологічних впливів, спрямованих на оптимізацію управління військовим підрозділом та його складових елементів – психологічного клімату колективу підрозділу, колективної думки, колективної спрямованості, колективного настрою, колективних взаємин і колективних традицій [5, с. 25].

Дослідження військовослужбовців роти охорони здійснювалося на базі 8-го Чернігівського навчального центру Держав-

ної спеціальної служби транспорту. У дослідженні взяли участь 58 осіб, з них 29 військовослужбовців строкової служби (середнім віком 21,5 років) та 29 військовослужбовців служби за контрактом (середнім віком 28,5 років). На відміну від строковиків, всі контрактники періодично несуть варту в зоні антитерорестичної операції (далі – АТО) на стратегічно важливих об'єктах.

Для вивчення психологічних особливостей особистості військовослужбовців вартової служби ми використали такі психодіагностичні методики: опитувальник «Прогноз» – виявлення осіб з ознаками нервово-психічної нестійкості, суїцидальної схильності та схильності до нервового зриву; опитувальник Кеттела, форма С для визначення особливостей характеру й особистісного рівня коефіцієнта адаптації; експрес методика CP-10 для виявлення ознак схильності до суїцидальної поведінки; опитувальник «Вартовий» (визначення наявного психологічного стану, фізіологічного самопочуття та ставлення військовослужбовців до служби); анкета щодо виявлення рівня задоволеності службою, бажання проходити подальшу службу за контрактом та якість взаємовідносин у колективі; анкета виявлення особистої самооцінки до і на момент проходження військової служби.

Отримані дані було піддано процедурі математико-статистичного аналізу за допомогою програми SPSS Statistic.

У таблиці 1 представлено виявлену факторну структуру особистісних характеристик військовослужбовців строкової служби.

Як видно з таблиці 1, **факторна структура особистісних характеристик військовослужбовців строкової служби** представлена п'ятьма факторами, які пояснюють 51,9% внеску сукупної дисперсії.

Основу першого чинника (внеску до сукупної дисперсії 15,9%) становлять такі характеристики: хороший рівень фізичного стану (за опитувальником «Вартовий») (0,893), відповідний вимогам рівень нервово-психічної стійкості (– 0,798), відсутність ризику емоційного зриву (– 0,731), емоційна стабільність (0,712). Даний чинник можна інтерпретувати як фактор фізичної та психічної стійкості, тому що він містить характеристики, які вказують на належний рівень фізичного стану військовослужбовців і відповідний рівень нервово-психічної стійкості щодо психологічних навантажень, пов'язаних із виконанням ними службових обов'язків вартової служби. Наявність цього чинника в структурі особистості військовослужбовців-строковиків є необхідною умовою під час психологічного відбору військовослужбовців до підрозділу вартової служби.

Другий чинник (внесок до сукупної дисперсії 11,5%) становлять такі характеристики: висока нормативність (– 0,777), тривожність (0,773), схильність до суїцидальної поведінки (0,652), напруженість (0,634). Його можна інтерпретувати як фактор особистісної тривожності та дезадаптації. Він вказує на наявність певного рівня внутрішньої тривоги та напруження у військовослужбовців строкової служби, що зумовлено схильністю до нестійкої поведінки та невизначеністю соціальних орієн-

Таблиця 1

Факторна структура особистісних характеристик військовослужбовців строкової служби

Назва фактора	Складники характеристики
1. Фактор фізичної та психічної стійкості	Рівень фізичного стану («Вартовий») (0,893), нервово-психічна стійкість (– 0,798), ризик емоційного зриву (– 0,731), емоційна стабільність (0,712)
2. Фактор особистісної тривожності та дезадаптації	висока нормативність (– 0,777), тривожність (0,773), схильність до суїцидальної поведінки (0,652), напруженість (0,634)
3. Фактор сформованої мужності та зрілості	рівень мужності на даний час (0,86), рівень зрілості до служби (0,815), рівень зрілості на даний час (0,804), рівень мужності до служби (0,68)
4. Фактор активної адаптованості	високий коефіцієнт адаптації (0,864), експресивність (0,677), сміливість (0,653)
5. Фактор соціального протесту	нонконформізм (0,831), рівень ставлення до служби («Вартовий») (– 0,631), комунікабельність (– 0,587)

тирів в юнаків цього віку. Також наявність ненормативної поведінки, зокрема проявів вербальної агресії, може служити засобом певного «дренажу», або «скидання» накопиченої напруги та тривоги.

Третій чинник (внесок до сукупної дисперсії 10%) становлять такі характеристики: рівень мужності на даний час (0,86), рівень зрілості до служби (0,815), рівень зрілості на даний час (0,804), рівень мужності до служби (0,68). Даний чинник можна інтерпретувати як фактор сформованої мужності та зрілості. У ньому поєдналися рівень усвідомлення своєї мужності та зрілої життєвої позиції як до військової служби, так і на даний час, що може бути важливою стрижневою особистісною ознакою в структурі особистості вартвого. Можна припустити, що в даному чиннику відображається сформований позитивний особистісний ресурс зрілої відповідальної особистості, який у період призову до військової служби є якісним підґрунтям для загальної ідентифікації як із військовою діяльністю, так і з вартвою службою зокрема. Це опосередковано підтверджується відкритим і свідомим бажанням нести службу саме в підрозділі вартвої служби.

Четвертий чинник (внесок до сукупної дисперсії 8%) становлять такі характеристики: високий коефіцієнт адаптації (0,864), експресивність (0,677), сміливість (0,653). Даний чинник можна охарактеризувати як фактор активної адаптованості, адже він поєднує високий рівень адаптаційного потенціалу, виявлений за методикою Кеттела, з характеристиками, що вказують на високий рівень особистісної активності (експресивність, сміливість), що є безумовно важливою особистісною властивістю

для виконання завдань в екстремальних умовах.

П'ятий чинник (внесок до сукупної дисперсії 6,6%) становлять такі характеристики: нонконформізм (0,831), низький рівень ставлення до служби («Вартвий») (- 0,631), низький рівень комунікабельності (- 0,587), який ми охарактеризували як фактор соціального протесту, що може бути наслідком задіяння певних захисних реакцій у відповідь на підвищений рівень психологічного напруження та загального емоційно-психологічного виснаження після несення вартвої служби. Наявність цього чинника свідчить про адекватну реакцію «скидання» або «дренажу» після накопичення психоемоційного навантаження.

Отже, факторна структура особистості військовослужбовців строкової служби містить 3 умовно стресостійкі чинники та 2 стресовразливі, що загалом характеризує її як стійку та зрілу, здатну витримати психоемоційне навантаження, обумовлене несенням служби в екстремальних умовах вартти. Наявність стресовразливих чинників у структурній організації військовослужбовців строкової служби підрозділу охорони може стати фокусом певної корекційної роботи військового психолога на етапі психологічного супроводу – виконання завдань за призначенням.

У таблиці 2 представлено виявлену факторну структуру особистісних характеристик військовослужбовців служби за контрактом.

Як видно з таблиці 2, **факторна структура особистісних характеристик військовослужбовців служби за контрактом** представлена п'ятьма факторами, які пояснюють 50,5% внеску сукупної дисперсії.

Таблиця 2

Факторна структура особистісних характеристик військовослужбовців служби за контрактом

Назва фактора	Складники характеристики
1. Фактор сформованої адаптованості	коефіцієнт адаптації (0,923), підозрілість (- 0,794), емоційна стабільність (0,698), тривожність (- 0,64),
2. Фактор сформованої зрілої самооцінки, відносин та стійкості	рівень мужності на даний момент (0,897) рівень зрілості на даний момент (0,893) якість відносин із командирами (0,74) рівень стресостійкості на даний момент (0,727)
3. Фактор професійного вигорання	суїцидальна схильність (0,884), комунікабельність (-0,818), рівень ставлення до служби («Вартвий») (-0,69)
4. Фактор сформованої базової самооцінки	рівень зрілості до служби (0,865), рівень мужності до служби (0,82), рівень стресостійкості до служби (0,807)
5. Фактор свідомої мотивованості	рівень бажання продовжувати контракт (0,855), ступінь задоволення службою (0,68)

Основу першого чинника (внесок до сукупної дисперсії 14%) становлять такі характеристики: коефіцієнт адаптації (0,923), підозрілість (– 0,794), емоційна стабільність (0,698), низька особиста тривожність (– 0,64). Його ми назвали фактором сформованої адаптованості. Він вказує на наявність в структурі особистості військовослужбовці служби за контрактом вміння швидко адаптуватися до нових умов і неочікуваних обставин службової діяльності, але, на відміну від військовослужбовців строкової служби, цей чинник, по-перше, посідає перше місце (порівняно із четвертим), по-друге, він відрізняється змістовним наповненням. Так, для строкової служби адаптаційні механізми мають більш динамічний характер (експресивність, сміливість), тоді як серед контрактного складу вони реалізуються завдяки врівноваженому характеру (простота, емоційна стабільність, низька тривожність).

Основу другого чинника (внесок до сукупної дисперсії 10,8%) становлять такі характеристики: рівень мужності на даний момент (0,897), рівень зрілості на даний момент (0,893), якість відносин із командирами (0,74), рівень стресостійкості на даний момент (0,727). Його можна охарактеризувати як фактор сформованої зрілої самооцінки, відносин та стійкості, адже в ньому поєднуються оцінки, отримані за шкалами самосприйняття мужності, емоційної зрілості та стресостійкості на даний момент. Однак до цього чинника приєднана така характеристика, як якість відносин із командирами, що дозволяє припустити, що особиста самооцінка військовослужбовців так чи інакше пов'язана зі стосунками командира з підлеглими, а також якістю встановленого ним психоемоційного клімату в колективі.

Основою третього чинника (внесок до сукупної дисперсії 9,8%) є такі характеристики: суїцидальна схильність (0,884), низький рівень комунікабельності (– 0,818) та низький рівень ставлення до служби (методика «Вартовий») (– 0,69). Його ми можемо назвати фактором професійного вигорання, який може свідчити про дещо знижений рівень психологічного відновлення особистісного позитивного ресурсу для подальшого несення служби. У межах заходів психологічного супроводу на етапі ротації, після виконання завдань за призначенням, доречно було б психологам частини приділити увагу психологічній реабілітації цих військовослужбовців та їхньому психологічному відновленню.

Четвертий чинник (внесок до сукупної дисперсії 9%) становлять такі характери-

стики: рівень зрілості до служби (0,865), рівень мужності до служби (0,82), рівень стресостійкості до служби (0,807). Даний чинник ми можемо назвати фактором сформованої базової самооцінки, яка властива особистості ще до укладання контракту. На нашу думку, чинник містить стрижневі характеристики, наявність яких вказує на чітку, сформовану, зрілу позицію щодо служби в армії, що, своєю чергою, стало однією із причин включення цих військовослужбовців до складу вартової служби.

П'ятий чинник (внесок до сукупної дисперсії 6,9%) становлять такі характеристики: рівень бажання продовжувати контракт (0,855) та ступінь задоволеності службою (0,68). Його ми назвали фактором свідомої мотивованості, що вказує на досить високий рівень мотивації та свідомого бажання військовослужбовців проходити службу в підрозділі вартової служби.

У результаті аналізу факторної структури особистості військовослужбовців служби за контрактом виявлено 4 стресостійкі фактори та 1 стресовразливий. Стресостійкі чинники є усвідомленою психологічною опорою для військовослужбовців і запорукою успішного виконання ними службових завдань як у зоні АТО, так і на базі дислокації частини. Наявність професійного вигорання вказує на актуальність проведення психологом частини відповідних заходів психологічного супроводу, спрямованих на відновлення психоемоційного стану та підвищення рівня стресостійкості військовослужбовців контрактників на етапі відновлення після виконання ними службових завдань.

Висновки із проведеного дослідження.

1. Виявлена факторна структура особистості військовослужбовців строкового та контрактного складу є диференційованою і кожна містить п'ять чинників. Водночас за своєю структурою вони мають певні відмінності. Так, структура строковиків містить три стресостійкі чинники і два стресовразливі, а особистісна структура контрактників більш адаптивна і містить чотири стресостійкі чинники і один стресовразливий.

2. Виявлено певну позитивну вікову динаміку особистісної стресостійкості та професійної зрілості у військовослужбовців вартової служби строкового та контрактного складу. Так, схожі складники характеристики – рівень зрілості та рівень мужності до служби – у 3-му чиннику строковиків та 4-му контрактників дозволяють зробити припущення, що вони є стрижневими характеристиками, які обумовлюють подальше формування особистісної стресостійкості у військовослужбовців вартової служби.

3. Аналіз складових характеристик двох стресовразливих чинників, особистісної тривожності та дезадаптації і соціального протесту, у строковиків вказує на те, що вони характерні для юнацького віку, а також є необхідною умовою для їхньої подальшої адаптації для несення військової служби загалом і вартової зокрема.

4. Під час психологічного супроводу строкового складу вартової служби фокус роботи психолога варто спрямувати на: зниження рівня особистісної тривожності та напруги; формування у свідомості військовослужбовців позитивного образу військової служби та армії загалом для зниження протестних реакцій і настроїв у колективі; навчати навичкам ефективної комунікації у військовому колективі, що сприятиме покращенню психологічного клімату в підрозділі й колективній підтримці.

5. Серед військовослужбовців контрактного складу вартової служби актуальними напрямками роботи психолога є: профілактика професійного вигорання та протидія негативним наслідкам даного феномена як основного чинника ризику серед контрактного складу вартової служби; навчання особового складу прийомам психологічної саморегуляції, аутотренінгу, технікам психологічного відновлення.

Перспективним напрямом подальшої роботи є інтеграція отриманих результатів у діяльність психолога військової частини в роботі з підрозділами охорони на різних етапах здійснення психологічного супроводу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агаєв Н.А. Психологічне забезпечення адаптації військовослужбовців миротворчих підрозділів до ді-

яльності в особливих умовах. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: зб. наук. пр. К., 2006. № 11(35). С. 243–249.

2. Горбач-Кудря І.А. Статеворольова ідентичність в аспекті вартової служби у збройних силах України. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Психологія». 2008. Т. 16. № 9/1. С. 25–30.

3. Каширин В.П. Личность как объект социологии, социальной и общей психологии. Материалы третьей научн. конференции по сов. воен. психологии: тезисы выступлений. М.: ВПА, 1991. С. 126–135.

4. Клименко В.В., Криворучко П.П. Психологічна робота у Збройних силах України: реалії та перспективи. Збірник наукових праць ВГІ НАОУ. 2001. № 3 (22). С. 23–31.

5. Куций О.А. Психологічні особливості розвитку пильності суб'єктів охоронної військової діяльності. Харків: Центр оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг», 2009. 21 с.

6. Мозговий В.І. Особливості структурної організації симптомокомплексу стресостійкості/стресовразливості у військовослужбовців, що приймали участь в миротворчих операціях. Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, психологія. Харків: ХВУ. 2005. Вип. 1(21). С. 172–178.

7. Пархоменко О.О. Особистісні особливості військовослужбовців підрозділів національної гвардії України з охорони атомних електростанцій з різним рівнем професійної успішності. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2016. № 1(2). С. 122–126.

8. Приходько І.І. Психологічна безпека персоналу екстремальних видів діяльності: концепція, трансформаційна модель, методологія дослідження. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: збірник наукових праць. 2015. № 4/29. С. 142–150.

9. Ринденко Н.М. Особливості системи добору та професійної підготовки персоналу прикордонної варті республіки Польща. Вісник Національного університету оборони України. 2014. № 5/42. С. 145–150.

10. Ягупов В.В. Морально-психологічне забезпечення: курс лекцій. К.: Київський університет ім. Тараса Шевченка, 2002. 349 с.